

ФИЛОЛОГИЯ

УДК 801.8

https://doi.org/10.52754/16948610_2023_1_16**БАТА БЕРҮҮНҮН ПРАГМАТИКАЛЫК МААНИСИ***Кожоева Гулжамал Жайлообаевна, ф.и.к., доцент**gulkyrgyz@mail.ru**Ош мамлекеттик университети**Ош, Кыргызстан*

Аннотация. Макалада бата берүүнүн прагматикалык мааниси жөнүндө сөз болот. Бата берүү күнүмдүк турмушубузда кеңири колдонулат. Кыргыз этносунун ойтуюмунда батага ишенүү, сөз күчүнө ынануу, андан таасирленүү, натыйжага жетүү ж.б. түшүнүктөр жашип келет. Бата ой кампабызда даяр формула катары жашиайт. Айтылуучу учурда кырдаалга шартка жараша аткарылат.

Бата прагматикасы дайыма кайталоо менен коштолот. Адресант адресатка бата тилөөдө бир нече императивдерди кайталап колдонот. Бата түзүлүшү жагынан ыр жана кара сөз түрүндө берилсе, ал эми колдонулуу өзгөчөлүгүнө карата жеке жана жалпы болуп бөлүнөт.

Бата берүүнүн прагматикасы өзгөчө. Бата берүү төмөндөгүдөй тартипте аткарылат. Бата айтуучу же берүүчү жалгыз – бата алуучу да жалгыз, бата айтуучу жалгыз – бата алуучу көпчүлүк, бата айтуучу көпчүлүк – бата алуучу жалгыз, бата айтуучу көпчүлүк бирок бата алуучу көмүскөдө, жалпы көпчүлүктүн, жалпы көпчүлүккө бата берүүсү.

Ачык сөздөр: бата берүү, прагматика, кайталоо, дискурс, адресант, адресат, кырдаал.

ПРАГМАТИЧЕСКИЙ СМЫСЛ БЛАГОСЛОВЕНИЯ*Кожоева Гулжамал Жайлообаевна, к.ф.н., доцент**gulkyrgyz@mail.ru**Ошский государственный университет**Ош, Кыргызстан*

Аннотация. В статье обсуждается прагматическое значение благословения. Благословение широко используется в нашей повседневной жизни. В представлениях кыргызского этноса существует такие понятия как, вера в благословение, вера в силу слов, влияние, достижение результатов и другие. Благословение живет на нашем складе как готовая формула, исполненная в соответствии с обстоятельствами текущей ситуации.

Прагматизм благословения всегда сопровождается повторами. Адресант неоднократно использует несколько императивов, чтобы благословить адресата. Благословения по структуре произносятся в форме песен и произвольно, и в зависимости от специфики использования делятся на индивидуальные и общие.

Прагматизм благословения уникален в своем роде. Благословения имеют свой порядок: тот, кто благословляет или дает благословения в одиночку - тот, кто получает благословение; тот, кто дает благословение - те, кто получают благословение; те, кто дают благословение - те, кто получают благословение (большое количество благословляющих и благословенных), иногда тот, кто получает благословение находится в дали.

Ключевые слова: благословение, прагматика, повторение, дискурс, адресант, адресат, ситуация.

THE PRAGMATIC MEANING OF THE BLESSING

Kozhoeva Gulzhamal Zhailoobaevna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

gulkyrgyz@mail.ru

Osh State University

Osh, Kyrgyzstan

Abstract. *The article discusses the pragmatic meaning of the blessing. The blessing is widely used in our daily lives. In the views of the Kyrgyz ethnic group, there are such concepts as faith in the blessing, faith in the power of words, influence, achievement of results, and others. The blessing lives in people as a ready-made formula, executed according to the circumstances of the current situation.*

The pragmatism of blessing is always accompanied by repetition. The addresser repeatedly uses several imperatives to bless the addressee. The structure of the blessing is pronounced in the form of songs, and depending on the specific use, is divided into individual and general.

The pragmatism of blessing is unique in its own way. The blessings have their own order: the one who blesses or gives the blessings alone - the one who receives the blessing; the one who gives the blessing - those who receive the blessing; those who give the blessing - those who receive the blessing (a large number of blessing and blessed), sometimes the one who receives the blessings in the distance.

Key words: *blessing, pragmatics, repetition, discourse, addressee, addressee, situation.*

Киришүү. Бата түшүнүгү бата, ак бата, жылуу сөздөр, тилек ушу сыяктуу сөздөр менен колдонулуп жүрөт. Кыргыз «ак баталарындагы түшүнүктө адамдын ээлери «берүүчү, жалгоочу» болуп бүткүл бийлик анын ээлеринде деп, андан жалбарып, жалооруп суранып тиленилсе, «колдоочу» катары болуп, алардан көмөк тиленген. Бата тилөөчүгө (бата алуучуга) бата берүүчү жак мына ушуларды сурап, тилеп берген сөздөр ак баталар болгон» [5, 202]. Ошондой эле, кыргыз элинде батага болгон ишеним катары бир топ паремиялар учурайт. Алсак, «Бата – сөздүн атасы», «Жамгыр менен жер көгөрөт, бата менен эл көгөрөт», «Баталуу эр арыбас, батасыз эр жарыбас», «Ботонун куну – бир жут, батанын куну – миң кут» ж.б.

Чындыгында кыргыз дүйнө таанымында сөздүн магиялык күчүнө, кубатына ишенүү байыртан аң-сезимибизге сиңген. Ошондуктан бата берүү күнүмдүк турмушубузда орчундуу орунду ээлейт.

Бата түшүнүгү буга чейин эмгектерде бир топ изилдөөгө алынып, түрлөрү маанисине карата классификацияланганы менен баталардын семантикалык, грамматикалык өзгөчөлүктөрү, прагматикасы атайын иликтенбеген.

Изилдөөнүн материалдары жана методдору. Бата берүүнүн прагматикасы көп функциялуу. Анткени бата ар кандай турмуштук жагдай кырдаалдарга карата ар түрдүүчө аткарылып келет. Бата берүүдө адресант жылуу сөздөр менен адресатка жакшы ойлорду тилейт. Натыйжада адресат өзүн позитивдүү сезет.

Кээде бата берүү сурануу маанисинде да аткарылып калат. Маселен, күтүлбөгөн жерден айтуучу өзүнүн каалоо-мүдөсүнө жетүү же аткартуу үчүн угучуудан суранат *батамы берейин* мобул нерселерди аткарып берчи же бир маалыматы жеткирип койчу дегендей ж.б.у. сыяктуулар. Адресат көбүнчө адресанттын каалоосун аткарууга аракет жасайт, себеби ал тетири батадан же каргыштан коркот.

Кыргыз этносунун ой-туюмунда батага ишенүү, сөз күчүнө ынануу, андан таасирленүү, натыйжага жетүү ж.б. түшүнүктөр жашап келет.

Баталар мазмуну боюнча бир топ классификацияларга ажырайт. Кырдаалга шартка жараша батанын тексти мисалы, конушка берилүүчү бата, кыз узатууда айтылбайт. Дасторконго бата, сапарга берилүүчү батада керектелбейт. Ар бири өзүнчө маанисине карата прагматикалык жактан ошол учурда же кырдаалда гана аткарылат.

Тилдик каражаттардын колдонулушуна карата бата иргелет. Мисалы: Ар бир батанын аткарылышы бөлөк. Колго суу куйганда берилүүчү батада: *Тилегиңди берсин, бактылуу бол, бак берсин, өмүрүңдү берсин* ж.б. колдонулат. Ар бир адам колго суу куйган адамга жекече бата беришет, кыска түрүндө болсо да сөз тизмектери бир нече кайталанат. Мисалы: *Айланайын бактылуу бол, бактылуу бол. Чоң жигит бол, чоң жигит бол. Кем болбо, кем болбо. Кудай жалгасын, балам, кудай жалгасын. Бак берсин, дөөлөт берсин. Көп жаша, көп жаша* ж.б. Бул мисалдарда сөздөрдүн кайталанышы ресципиентке жеткиликтүү болуп, тилектин аткарылышына ишеним жаралып жатат.

Мындай мисалдар күнүмдүк жашообузда кеңири колдонулат. Мында айтуучу батаны угуучуга жеке өзүнө гана багыттап, башкаларга жарыялабастан, ыраазычылыгын билдирет. Бата алуучу жаш курактагы адам.

Ал эми бата берүүчү ар кандай куракта. Колго суу куюуудагы кырдаалда, үндөбөй коюуга болбойт. Болбоду дегенде бир сөздү айтууну талап кылат. Мисалы: *Рахмат, рахмат*. Бир сөз аркылуу да, тилек тиленет. Баш ийкөө менен коштолот. Текст кыскача баяндалат. Ар бир эле айтуучу мындай батаны айта берет. Салт катары эс тутумубузда сиңип калган.

Бата ой кампабызда даяр формула катары жашайт. Айтылуучу учурда кырдаалга шартка жараша аткарылат. Батада берилүүчү жалпы мазмун жакшылык каалоо болгондуктан, позитивдүү императивдер аркылуу чагылат. Бата прагматикасы дайыма кайталоо менен коштолот. Адресант адресатка бата тилөөдө бир нече императивдерди кайталап колдонот. Кайталоо бул ишенимди жаратат. Маселен, *сакта, жүр, болсун, өт, айтсын, чыксын, турсун, бол, бер, кыл, берсин, келсин, толсун, колдосун* ж.б. сөздөр кайталанып колдонулат.

Бата берүүдө жогорудагы сөздөрдүн бир нече ирет кайталанышы угуучуга же бата алуучуга канчалык көп айтылса, бата ошончолук таасирдүү, жугумдуу болот. Башкача айтканда, адресаттын энергиясын толуктап, жашоого болгон таасирин күчөтөт. Бата берүү «оомийн» деп кош алакан жайылып, аны бетке сүрүү менен коштолот.

Батаны адамдардан кандайдыр бир өзгөчөлүгү менен айырмаланган инсандар берген. Мисалы: Элге кадыры сиңген, улуу аксакалдар, үлгүлү болор, тил билги, көрөгөч, көп жашаган, кадырлуу сөзү таасирдүү инсандар айтышкан.

Баталар даяр түрүндө да колдонулуп келет. Мисалы: *Кошойдун батасы, Бакайдын батасы, Арстанбектин батасы, Манастын батасы, Умай эненин батасы* ж.б.

Бата дискурсунда өзгөчө басымдуу сөздөр кайталануу менен угуучуга жеткиликтүү болот. Айтылган тилектер жаратканга жетип, кайра жообу аткарылат дегендей ишеним чоң роль ойнойт. М:

Байгамбар батасын берсин

Бай дөөлөтүн берсин.

Теңир ата жан берсин

Умай эне бак берсин.

Казаныңа аш берсин,

Периштелүү баш берсин.

Берекелүү аш берсин.

Оомийин! [5, 319]. Мында Пайгамбарга, Теңирге, Умай энеге, периштеге карата сурануу аркылуу ишеним көрсөтүлүп жатат. Бул жерде бата берүүчү адресант пайгамбар. Аны айтуучу көмүскөдө, пайгамбардын

батасы аркылуу адресатка бата тилейт. *Берсин* сөзү 7 жолу кайталанып, *бата, дөөлөт, жан, бак, аш, баши* сөздөрүнүн берилишин тиешелүү субъекттерден суранып жатат. Батанын ишке ашышы чын дилден, жагдайга жараша аткарылат. *Берсин* императивинин кайталанышы магиялык күчкө ээ. Угарман батанын ишке ашышына толук ишенет.

Жыйынтыктар жана талкуулар. Батанын тексти калыпка салынган эмес. Ал ар кандай сөздөр менен трансформацияланып айтылат. Бирок бардык батанын текстинин мазмуну жакшылыкка, оң мааниге карата айтылышы менен окшош.

Бата түзүлүшү боюнча экиге бөлүнөт:

- 1) ыр түрүндө;
- 2) кара сөз түрүндө.

Ал эми колдонулуу өзгөчөлүгүнө карата бата экиге бөлүнөт:

- 1) жеке;

Бата берүүчү же берүүчүлөр угучууга гана жекече жакшылыктарды арнашат. Бул жагдайда бата алуучунун аты аталуу менен айтылат. Мисалы: *Адемир чоң жигит бол, кудай узун өмүр берсин, ден соолук берсин, элдин уулу бол, оомийин!* (оозеки кептен). *Брахмат сага, балам, эки дүйнөдө ыраазымын. Келечекти кечирип, кемтигимди толтурдуң. Кудайым сага өмүр берсин, учуң узарып, өркүнүң өссүн. Сенин жүрөгүнө түшүнөм мен. Укум-тукумуң өссүн, жамандык көрбөгүн, балам, - деп бата берди* (Сооронбаева З. Чоочун киши. 2-китеп, 122-бет). Бул жерде кайнатасы Мансур келини Жайнагүлгө батасын берип жатат. *Өссүн* сөздөрү кайталанып, батанын текстиндеги негизги күчтү көтөрүп турат.

Жеке бата берүүдө бата алуучу батага ылайык белгилүү иш-аракет жасашы керек. Себеп, кырдаал, жагдай түзүлүшү абзел. Угуучу жалгыз угушу мүмкүн, кээде өзүнө жалгыз айтылган менен башка адамдардын катышуусу менен жүрөт. Жеке бата көбүнчө тууган-туушкандардын, үй-бүлө мүчөлөрүнүн ортосунда арбын керектелет.

- 2) жалпы;

Жалпыда жеке адамга гана эмес жалпы түрүндө берилет. Мисалы: Кыргыз элине, жалпы жамаатка, айыл элине, жалпы жаш курактагыларга ж.б. Жалпыга бата берүүдө, жалпы ой-тилектер айтылат. М:

Кыргыз элим соо болсун,

Кылымга ишин оң болсун.

Торолуп уул, кыздарын,

Толкуган көлдөй ой болсун [5, 345].

Күнүмдүк тиричилигибизде кара сөз түрүндөгү баталар кеңири колдонулат. Анткени ар бир инсан ар кандай кырдаалда чын дилинен жараткандан сурануу менен бата тилейт. Позитивдүү сөздөрдү колдонот.

Жашообузда эң көп керектелген бата дасторконго берилет. М:

Аш бергенге баш берсин,

Узун өмүр жаш берсин. Оомийин!

Алтын башыңар аман болсун,

Тилегиңер кабыл болсун. Оомийин!

Дасторконунар толсун,

Уулунарддын урматын көргүлө,

Кызыңардын кызматын көргүлө. Оомийин! [2, 44].

Бул мисалдардан көрүнгөндөй, кайталанган сөздөр батанын таасирин арттырып жатат.

Бата берүүнүн прагматикасы өзгөчө. Анткени бата берүү төмөндөгүдөй тартипте аткарылат. 1. **Бата айтуучу же берүүчү жалгыз – бата алуучу да жалгыз.** Мисалы:

Итке жабуу, битке жабуу,

Кийимиң күзгө жетсин,

Өмүрүң жүзгө жетсин! Оомийин! [2, 140].

Бул жерде *жабуу, жетсин* сөздөрү кайталанып, таандык жана барыш жөндөмөнүн мүчөлөрүнүн жардамы менен адресант тарабынан бата аркылуу каалоо-тилек ишке ашып жатат.

Жалгыз адресатка бата берүү көбүнчө үй-бүлө мүчөлөрүнүн ортосунда, турмуштун ар кандай кырдаалдарында кимдир бирөөгө жардам берүүдө колдонулат. Маселен, Атасы уулуна: *Уулум узак өмүрлүү бол, таалайлуу бол, ырыс кешиктүү бол* ж.б. (оозеки кептен). Жашы улгайган адамга жардам берүүдө: *Ылайым бар бол, сен мени сыйласан, кудай сени сыйласын, сен да мендей кары бол, бактылуу бол* (оозеки кептен). Дасторкон жайууда да колдонулат. Мисалы: *Башың аман болсун, дасторконуна нан толсун, эмне ниет тилесең ошолордун баары кабыл болсун. Оомийин!* (оозеки кептен).

2. **Бата айтуучу жалгыз – бата алуучу көпчүлүк.** Мисалы:

О, касиеттүү кудурет,

Тилди билбегенден сакта,

Дилди сыйлабагандан сакта,

Кайырымсыз туугандан сакта,

Коогалуу катындан сакта,

Биймансыз баладан сакта,

Жамандын көзүнөн сакта,

*Оозу кандуу бөрүдөн сакта,
Тескери батадан сакта. Оомийин!* [2, 84].

Сакта сөзүнүн ар бир сапта кайталанышы каалоо-максаты конкреттештирип, ишенимди жаратып жатат. Эмнеден сакташ керектиги чыгыш жөндөмөнүн –ден, -дан, -нан, -дөн мүчөлөрүнүн кайталанышы аркылуу анык так берилди. Бул жерде мүчөлөрдүн кайталанышы да сүйлөмдө өзгөчө мааниге ээ.

3.Бата айтуучу көпчүлүк – бата алуучу жалгыз. Бул түрү той тамашаларда, мааракелерде, сыйда ошол жакшылыкты өткөргөн инсанга жалпы чакырылган же топтолгон элдер алакан жайып бата тилешет. Маселен, *Кана эмесе баарыбыз алакан жайып бата тилейли. Ылайым үй-бүлөдө ынтымак болсун, береке болсун! Балдарыңын жакшы күндөрүн көр, жыргалчылыкта жаша! Кудайдын көзү түз болсун, бардык жакшылыктар көп болсун!* ж.б.

Көпчүлүктүн бата берүүсү батанын эң күчтүүсү, анткени канчалык көп адам бата тилесе анын таасири да күчтүрөөк, б.а. азчылыкка караганда көпчүлүктүн кудайдан тилөөсү таасирдүүрөөк. Кыргыз элинде *жетинин бири кызыр* деген сөз да жок жерден айтылбаса керек.

Бата берүүдө бата алуучуну жактырбоо, теңсинбөө, кызгануу болсо да, ошол жагдайда ал негатив нерселердин ордун позитив ээлейт. Ошол кырдаал айласыз бата берүүнү талап кылат. Күтүлбөгөндө кара санатайлык бата тиленүү убактысында токтотулат. Анткени бардык батанын тексттиндеги оң таасирдүү сөздөр ар бир угучуунун психологиясына оң таасир тийгизет.

Күнүмдүк турмуш тиричиликте көпчүлүктүн бата берүүсү кеңири колдонулат. Б.а. көпчүлүктөн бата алууга ар бир инсан ниеттенип, батага татыктуу болууга аракеттенет. Ошондой эле, жашоодо кээ бирөөлөрдү анын иши жүрүшүп жатат, себеби ал бата алган да дегендей сөздөр да айтылат. Элде батага ишенүү бар үчүн тетири батадан коркушат.

Көпчүлүктүн жалгыз адамга берген батасы:

Алганың алтын болсун,

Мартабаң улук болсун.

Жүзүң жарык болсун,

Өмүрүң узун болсун.

Ден соолугуң сак болсун.

Алганың менен тең карып, тең арып,

Ак чачтуу сары тиштүү болгула.

Дастарконуң узарсын,

Атың арам болбосун,

Конгон үйүң сараң болбосун. Оомийин! [2, 105-106].

Болсун кайталоосу ниеттин ишке ашышын камсыздап жатат.

4. Бата айтуучу көпчүлүк бирок бата алуучу көмүскөдө. Көпчүлүк ырамазан айында ырамазан батасын берүүдө адресат же угуучу айкын болбостон жалпы айтыла берет, б.а. көмүскөдө. М:

Ырамазан жар болсун,

Жакшылыгың шар болсун.

Алганыңдын кийгени,

Кымкап, жибек, шай болсун.

Балдарыңдын мингени,

Кара кашка тай болсун.

Тоодак этин ашагын,

Токсонго чыга жашагын.

Улар этин ашагын,

Узак өмүр жашагын. Оомийин! [5, 341].

5. Жалпы көпчүлүктүн, жалпы көпчүлүккө бата берүүсү. Мында Теңирден жалпы көпчүлүк, жалпыга бата тилешет. Жаратканга табынуу, тиленүү, сурануу иретинде аткарылат. М:

О, кудурет, жараткан,

Башыбызга эсендик бер,

Дөөлөт, бакыт, ынтымак бер.

Жерге жамгыр бер,

Жакырга байлык бер,

Азалуу үйгө шаттык бер.

Карыга сөөлөт бер,

Балага абийир бер,

Кемпирге келбет бер,

Келинге ыйман бер,

Жигитке эрдик бер,

Элге береке бер.

Ырыскы менен даарый кет,

Ушу батабызды кабыл эт. Оомийин! [2, 84-85].

Бул мисалда төмөндөгүдөй каалоо-тилектер жараткандан тиленип берилүүдө: адресатка жараткандан эсендик, дөөлөт, бакыт, ынтымак берилиши, жерге жамгырдын болуусу, жакырдын муктаждыгын кандыруу, азанын ордуна шаттыктын келүүсү, карынын сөөлөттүү болуусу, балага абийир, кемпирге келбет, келинге ыйман, жигитке эрдик берилүүсү, элге берекени камсыздоо.

Корутунду. Бата берүү күнүмдүк турмушубузда кеңири колдонулуп, атайын максатта аткарылат. Кыргыз этносунун ой-туюмунда батага ишенүү күчтүү сакталган. Анткени сөздүн кудуретине ишенүү, сөзгө ынануу, андан таасирленүү практика жүзүндө белгилүү бир натыйжага алып келет. Бата берүүдө императивдер кайталанып, бата алуучуга таасирдүү, жеткиликтүү болот. Батада айтылуучу жалпы мазмун жакшылык каалоо болуп саналат.

Жыйынтыктап айтканда, бата берүүнүн прагматикасы өзгөчөлүктөргө ээ жана көп функциялуу. Бата берүүдө бата айтуучу же адресант жалгыз, бата алуучу же адресат да жалгыз, бата айтуучу жалгыз, бата алуучу көпчүлүк, бата айтуучу көпчүлүк, бата алуучу жалгыз, бата айтуучу көпчүлүк бирок бата алуучу көмүскөдө, жалпы көпчүлүктүн, жалпы көпчүлүккө бата берүүсү сыяктуу шарт-кырдаалга карата аткарылат. Адресант адресатка бата тилөөдө бир нече императивдерди кайталап колдонот. Баталар ар кандай трансформацияланып айтылышы мүмкүн, анын чеги бата берүүчүнүн ниет каалоосуна жараша аныкталат. Бата түзүлүшү жагынан ыр жана кара сөз түрүндө берилип, колдонулуу өзгөчөлүгүнө карата жеке жана жалпы болот.

Адабияттар:

1. Абдулатов А. Паремияларды когнитивдик-педагогикалык максатта айрым проблемалары. - Ош: Б-сыз, 2006. 149 б.
2. Джапанов А. Ак баталар. –Бишкек, 2011. 396 б.
3. Жусубалиев А. Кыргыздардын мусулмандашуу тарыхы. -Бишкек, 2016.
4. Жусупов К., Ч.Өмүралиев. Ак бата. –Бишкек: Бийиктик, 2003. 195 б.
5. Каада-салттар. Ак баталар. / Түз.:А.Акматалиев, К.Кырбашев, М.Өмүрбай уулу, Ө.Шаршеналиев. –Бишкек: Шам, 2003. 400 б.
6. Карасаев К. Каамус наама. -Бишкек, 1996. 119 б.
7. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү. -Фрунзе: Мектеп, 1969.